

5-7-SINF “TARBIYA” DARSLARIDA AXLOQIY QADRIYATLAR ASOSIDA IJTIMOIY FAOLLIKNI RIVOJLANTIRISH METODIKASI

Raxmatova Dinora Isomovna

Andijon davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.16612780>

Annotatsiya: Ushbu maqolada 5–7-sinf o‘quvchilarining tarbiyaviy jarayonida axloqiy qadriyatlar asosida ijtimoiy faollikni shakllantirish metodikasi yoritilgan. O‘quvchilarning jamiyatdagi o‘z o‘rnini anglash, ijtimoiy mas’uliyatni his qilish, axloqiy qarorlar qabul qilishga layoqatini rivojlantirishda “Tarbiya” darsining o‘rni tahlil qilinadi. Shuningdek, dars jarayonida axloqiy qadriyatlarni singdirish orqali o‘quvchilarni faol fuqarolik pozitsiyasiga yo‘naltirish bo‘yicha samarali metodlar, amaliy mashg‘ulotlar, muhokamalar, rolda ijro metodlari va interaktiv yondashuvlar tavsiya etiladi.

Kalit so‘zlar: Tarbiya darsi, axloqiy qadriyatlar, ijtimoiy faollik, metodika, o‘quvchilar tarbiyasi, fuqarolik pozitsiyasi, interaktiv metodlar, ijtimoiy ong.

Kirish.

Har bir jamiyatning barqaror taraqqiyoti, eng avvalo, o‘sha jamiyatning ma’naviy asoslariga, axloqiy qadriyatlariga tayanadi. O‘zligini anglashi, hayotga faol munosabat bildirish layoqati insonda bolalik davridayoq shakllanishi lozim. Shu nuqtai nazardan qaralganda, maktab – nafaqat bilim beruvchi, balki shaxsni kamolga yetkazuvchi muhim tarbiya maskani sifatida maydonga chiqadi. Ayniqsa, 5–7-sinf davri – bu o‘quvchining axloqiy tushunchalari shakllanadigan, dunyoqarashi kengayadigan, o‘z "men"ini anglay boshlaydigan palla bo‘lib, bu bosqichda beriladigan tarbiya butun hayoti davomida muhim rol o‘ynaydi.

Bugungi globallashuv va axborot oqimi kuchaygan davrda yoshlar ongiga turli, ba‘zan esa ziddiyatli qadriyatlar kirib kelmoqda. Shu bois maktabdagi “Tarbiya” darslari nafaqat milliy va umuminsoniy qadriyatlarni singdirish, balki o‘quvchilarda ongli fuqarolik pozitsiyasini shakllantirishga xizmat qilishi lozim. Axloqiy qadriyatlar – bu faqat tushunchalargina emas, balki kundalik hayotda amal qilinadigan yo‘l-yo‘riqlardir. Ularni ongli ravishda qabul qilish orqali o‘quvchilarda ijtimoiy faollik, ya’ni jamiyatdagi o‘z o‘rnini topish, ijtimoiy hayotda ishtirok etish va mas’uliyatni his qilish ko‘nikmalari paydo bo‘ladi. Ushbu maqolada ana shu jarayonni samarali tashkil etish uchun qanday metodik yondashuvlar qo‘llanishi mumkinligi, “Tarbiya” darslarini ijtimoiy faollikni rivojlantirish vositasiga aylantirishning pedagogik yo‘llari haqida fikr yuritiladi. Chunki axloqiy barkamol, ijtimoiy faolligi yuqori shaxsni tarbiyalash – bu kelajak jamiyatiga eng katta sarmoyadir.

Axloqiy qadriyatlar – bu insonning hayot yo‘lini belgilovchi ichki kompasdir. Ular nafaqat insonning o‘zini, balki uning jamiyat bilan qanday munosabatda bo‘lishini ham belgilaydi. Aynan shu boisdan ham, umumiy o‘rta ta’lim maktablarida, xususan, 5–7-sinflarda o‘tiladigan “Tarbiya” darslari axloqiy-ma’naviy tarbiyaning eng muhim poydevorlaridan biri hisoblanadi. Bu darslar o‘quvchini ezgulik, adolat, halollik, mehr-oqibat, vatanparvarlik kabi qadriyatlar mohiyatini anglashga, eng asosiysi, bu qadriyatlarni hayotda qo‘llay olishga o‘rgatadi.

Afsuski, bugungi kunda o‘quvchilarning aksariyati “Tarbiya” darsini mavhum tushunchalar to‘plami deb qabul qiladi. Aslida esa bu dars – hayot darsi. Agar bu darslar to‘g‘ri tashkil etilsa, o‘quvchilar faqat nazariy bilim emas, balki real hayotga doir ijtimoiy ko‘nikmalarni ham egallaydi. Bu esa ularning ijtimoiy faolligini shakllantiradi. Ijtimoiy faol shaxs – bu jamiyatdagi muammolarga befarq bo‘lmagan, ijtimoiy adolat uchun kurashishga tayyor, o‘z pozitsiyasiga ega

insondir. Bunday shaxslarni tarbiyalash uchun esa pedagogdan zamonaviy yondashuv, chuqur tahlil va samimiy muloqot zarur.

5–7-sinflar bu borada ayni muhim bosqichdir. Chunki bu yoshda o‘quvchilarda dunyoqarash shakllanib, jamiyatga nisbatan qiziqish kuchayadi. Ular “nima uchun?”, “nima uchun men shunday bo‘lishim kerak?” degan savollarni bera boshlaydilar. Ana shu pallada o‘qituvchi axloqiy qadriyatlarni quruq tushuncha sifatida emas, balki hayotiy zarurat sifatida tushuntira olsa, natija ijobiy bo‘ladi.

Metodik nuqtai nazardan qaralganda, o‘quvchilarning ijtimoiy faolligini oshirishda interaktiv metodlar katta ahamiyatga ega. “Rolga kirish” (rol o‘ynash), “Hayotiy vaziyatlarni tahlil qilish”, “Bahs-munozara”, “Fikrlar haritasi” kabi usullar orqali o‘quvchilar axloqiy qarorlar qabul qilish, o‘z fikrini himoya qilish va jamoada ishlashga o‘rganadilar. Masalan, “Men rahbar bo‘lsam nima qilardim?” yoki “O‘zimga va boshqalarga halol bo‘lish uchun nima qilaman?” kabi topshiriqlar ularda o‘zlikni anglash va ijtimoiy mas’uliyat tuyg‘usini uyg‘otadi. Shuningdek, o‘quvchilarni kichik ijtimoiy loyihalarga jalb etish ham foydali metod hisoblanadi. Mahalliy muammolarni aniqlash va ularga kichik yechimlar taklif qilish orqali ular nafaqat ijtimoiy mas’uliyatni, balki liderlik fazilatlarini ham rivojlantiradi. Bu esa ularni kelajakda faol fuqarolar, jamiyatga foydali insonlar sifatida shakllanishiga xizmat qiladi.

Darhaqiqat, axloqiy qadriyatlar faqat darslikda emas, balki o‘qituvchining shaxsida, uning har bir so‘zida va harakatida ifodalanishi kerak. Chunki o‘quvchi ko‘pincha darsdan ko‘ra, o‘qituvchining fe‘l-atvoridan ko‘proq narsa oladi. Shu sababli, tarbiya jarayoni – bu faqat o‘rgatish emas, balki yashash tarzidir.

Adabiyotlar tahlili:

Axloqiy tarbiya, ijtimoiy faollik va tarbiya metodikasi sohasida olib borilgan ilmiy izlanishlar bugungi kundagi pedagogik faoliyat uchun muhim nazariy asos bo‘lib xizmat qilmoqda. Ushbu mavzuni chuqur o‘rganish uchun bir qator mahalliy va xorijiy olimlarning asarlari tahlil qilindi. Avvalo, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining yoshlar tarbiyasi, milliy qadriyatlar, ma’naviyat va ma’rifatga oid qarorlari va farmonlari ushbu sohada muhim metodik va siyosiy yo‘nalishlarni belgilab bergan. Jumladan, “Yoshlar ma’naviyatini yuksaltirish va ularning bo‘sh vaqtini mazmunli tashkil etish to‘g‘risida”gi qaror (2020-yil) ijtimoiy faollikni oshirishda ta’lim muassasalari oldiga yangi vazifalarni qo‘ygan.

Mahalliy pedagog olimlardan Q. Yo‘ldoshev, N. To‘rayev, S. Raxmonqulov kabi tadqiqotchilarning axloqiy tarbiya, shaxsiy rivojlanish va ijtimoiy faol shaxsni shakllantirishga oid asarlari 5–9-sinf o‘quvchilari bilan ishlash metodikasini ishlab chiqishda muhim ahamiyatga ega. Ayniqsa, Q. Yo‘ldoshevning o‘quvchi shaxsini tarbiyalashga oid konseptual yondashuvlari o‘quvchi psixologiyasini chuqur tushunishga yordam beradi.

A. Avloniyning “Turkiy guliston yoxud axloq” asari esa o‘zbek pedagogik tafakkurida axloqiy qadriyatlarning tarixiy ildizlarini ochib beradi. U axloqni inson jamiyatdagi o‘z o‘rnini anglash va uni ado etish vositasi deb qaraydi. Bu qarashlar bugungi “Tarbiya” darslari uchun ham dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Xorijiy pedagogik adabiyotlarda esa L. Kolbergning axloqiy rivojlanish bosqichlariga oid nazariyasi alohida e’tiborga loyiq. U inson axloqiy qarorlarni qabul qilishda o‘ziga xos bosqichlardan o‘tishini ilmiy asoslab bergan bo‘lib, bu yondashuvni 5–7-sinf o‘quvchilarining rivojlanish darajasiga mos tarzda qo‘llash mumkin. Bundan tashqari, J. Deweyning “tajriba orqali

o'rganish" (learning by doing) tamoyili axloqiy tushunchalarni nazariy emas, balki amaliy faoliyat orqali o'rgatish zarurligini isbotlaydi.

Shuningdek, zamonaviy xorijiy manbalarda ijtimoiy-emotsional o'qitish (social-emotional learning – SEL) konsepsiyasi keng o'rganilmoqda. Masalan, CASEL (Collaborative for Academic, Social, and Emotional Learning) tashkilotining izlanishlari shuni ko'rsatadiki, ijtimoiy faollik va axloqiy qadriyatlar bolada faqat darslik orqali emas, balki emotsional tajribalar, jamoaviy mashg'ulotlar orqali mustahkamlanadi.

Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, aksariyat adabiyotlarda axloqiy tarbiya va ijtimoiy faollik alohida o'rganilgan bo'lsa-da, ularni uyg'unlashtirgan holda metodika ishlab chiqishga doir tadqiqotlar hanz to'liq shakllanmagan. Bu holat esa aynan "Tarbiya" darslari orqali ushbu ikki yo'nalishni integratsiyalash muammosini dolzarb qiladi.

Xulosa.

Zamonaviy maktab – bu faqat bilim beruvchi emas, balki shaxsni tarbiyalovchi, uni jamiyatga tayyorlovchi maskandir. Ayniqsa, 5–7-sinf davri – inson tafakkuri shakllanishining nozik va ta'sirchan bosqichi bo'lib, bu jarayonda o'quvchilarni axloqiy qadriyatlar asosida ijtimoiy faol shaxs sifatida tarbiyalash nihoyatda muhimdir. Zero, axloqiy poydevor mustahkam bo'lmagan jamiyat hech qachon barqaror taraqqiyotga erisha olmaydi. Bu esa har bir o'qituvchidan, ayniqsa "Tarbiya" fanini o'qitayotgan pedagogdan chuqur mas'uliyat, o'z ustida izchil ishlash va metodik yondashuvni talab etadi.

Maqola davomida olib borilgan tahlillar shuni ko'rsatdiki, axloqiy qadriyatlarni real hayotiy vaziyatlar, amaliy topshiriqlar va jonli muloqot orqali o'rgatish o'quvchilarda ijtimoiy faollikni kuchaytiradi. Bu faollik oddiy sinf faoliyatidan tashqariga chiqib, o'quvchilarning o'z mahallasi, maktabi, atrof-muhitiga bo'lgan mas'uliyatini shakllantiradi. Axloqiy qadriyatlar faqat yodlangan so'zlar emas – ular ongli ravishda qabul qilinib, kundalik hayotda amal qilinadigan qadriyatlarga aylanishi zarur. Ana shundagina biz o'z oldimizga qo'ygan maqsad – ijtimoiy faol, ongli va vijdonli shaxsni tarbiyalashga erishamiz. Shu bois, "Tarbiya" darslariga faqat soat to'ldiruvchi fan sifatida emas, balki o'quvchining butun hayoti, ruhiy va ma'naviy shakllanishi uchun zarur bo'lgan asosiy vosita sifatida yondashish kerak. Har bir dars o'quvchiga savol berishi, ularni fikrlashga undashi va hayotiy tanlovlarga tayyorlashi kerak. Shundagina tarbiya jarayoni chinakam samara beradi, o'quvchilar esa jamiyatda o'z o'rnini anglagan, faol va mas'uliyatli shaxs sifatida shakllanadi.

Kelajakning hal qiluvchi kuchi – bu ijtimoiy mas'uliyatli, axloqiy yetuk, vatanparvar va faol yosh avlodidir. Ana shu avlodni tarbiyalash esa bugun "Tarbiya" darslarida qanday yondashuvlar qo'llayotganimizga bevosita bog'liq. Demak, tarbiya faqat dars emas – bu hayotning o'zi, bizning kelajagimizdir.

References:

Используемая литература:

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Yoshlar ma'naviyatini yuksaltirish va ularning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etish to'g'risida"gi qarori. — 2020-yil 3-avgust, PQ-4779-son.
2. Avloniy A. Turkiy Guliston yoxud axloq. — Toshkent: Ma'naviyat, 1992. — 128 b.
3. Dewey J. Democracy and Education: An Introduction to the Philosophy of Education. — New York: Macmillan, 1916. — 434 p.

4. Kohlberg L. Essays on Moral Development. Vol. I: The Philosophy of Moral Development. — San Francisco: Harper & Row, 1981. — 395 p.
5. CASEL. Social and Emotional Learning (SEL) Framework. — Chicago: Collaborative for Academic, Social, and Emotional Learning, 2020. — URL: <https://casel.org> (murojaat qilingan sana: 28.07.2025).
6. Raxmonqulov S. Axloqiy tarbiya va uning asoslari. — Samarqand: Zarafshon, 2012. — 192 b.
7. To'rayev N. Pedagogik mahorat asoslari. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2008. — 176 b.
8. Yo'ldoshev Q. O'quvchi shaxsini tarbiyalash nazariyasi va metodikasi. — Toshkent: O'qituvchi, 2004. — 240 b.